

Зінаїда Пахолок
ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ І ОНТОЛОГІЧНИЙ
СТАТУС КАТЕГОРІЇ ПОВТОРЮВАНОСТІ:
МОВНИЙ ТА МОВЛЕННЄВИЙ ВИМІРИ

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ ДИСКУРС МОВОЗНАВЦЯ

Пахолок З.О. Гносеологічний і онтологічний статус категорії повторюваності: мовний і мовленнєвий виміри: Монографія. — Луцьк: Вежа-Друк, 2013. — 684 с.

Мені видалося знаковим, що в монографії Зінаїди Пахолок запропоновано кілька сторінок для нотаток, от я і скористалася ними, щоби поділитися своїми міркуваннями про книжку, яка стала результатом копіткої, тривалої і ретельної праці викладача й науковця із багаторічним стажем. Власне, це нотатки літературознавця про системне дослідження такого різновекторного за виявами й дією мовного явища, як повторюваність. Вони зумовлені кількома моментами. По-перше, ця монографія — одна з небагатьох у сучасному науковому просторі, позначена синтетичністю змісту й інтердисциплінарністю. Вона охоплює не лише мовні рівні в дослідженні феномену повторюваності, а й мистецтвознавчі, зокрема сферу музики, кіно, живопису, літератури.

По-друге, авторці вдалося систематизувати й узагальнити надзвичайно цікавий і різноманітний матеріал з багатьох літератур — основою виступають літератури українська, російська, проте доречно фігурують приклади з мистецтва слова давньогрецького, римського, польського, чеського, британського, американського, французького, румунського, кубинського, німецького. Ця широка картина доповнена міфологічними й фольклорними вкрапленнями.

По-третє, переконана, що треба мати велику дослідницьку сміливість, упевненість у своїх можливостях і силах, щоби виконати дослідницьке завдання, обсервуючи мікрооб'єкти. Насправді, гадаю, що З. Пахолок з моїм останнім твердженням не погодиться: маю на увазі не лише її скромність в оцінці власного наукового потенціалу, а й саме ставлення до об'єкта вивчення, розуміння його важливості, бо для самої дослідниці — це важлива категорія, “мегаконцепт, який є відображенням єдності світобудови” (3). Це твердження, проголошене в передмові, від сторінки до сторінки набуває великого змістового втілення й наповнення, переконливого розпросторення, оскільки феномен повторюваності об'ґрунтовується з погляду

особливостей людського мислення, психофізіології, ритму, наслідування, мови й мовлення. Міркування й висновки З. Пахолок тим більше переконливі, що вона вперше узагальнила строкатий досвід попередників у вивченні цього питання, і він став міцною відправною точкою для власних спостережень і відкриттів авторки. У монографії помітно чіткість засновків і висновків, логічну вмотивованість авторської думки, її всеохопність і структурованість, що виявляється і в самій побудові книжки, коли розділи не просто доповнюють один одного, а ніби за принципом градації розширюють зміст монографії, відтак — широкі авторські спостереження й теоретичні міркування. Так, у першому розділі (“Гносеологічна сутність категорії повторюваності”) запропоновано системне уявлення про категорію і її функції в науці з урахуванням різних поглядів учених на цей термін, продемонстровано, як діє категоріальність, як структуруються знання з її допомогою. Визначальна тут думка про те, що “визначення поняття та надання йому статусу категорії є важливим етапом дослідження, оскільки насамперед постає питання про статус і місце категорії у мовній системі. Категорійний статус повторюваності

передбачає поняттєвий, функціонально-семантичний, логіко-інтерпретаційний аспекти у розкритті цього явища” (74).

У другому розділі “Онтологія категорії повторюваності як психофізіологічного явища” репрезентовано широку палітру феномену повторюваності крізь призму фізичного і психічного світу людини, діалектики взаємозв'язку повторюваності й наслідування, природи ритму. Саме в цій частині монографії починає “звучати” літературознавча тема. Скажімо, авторка звертається до періодичності, повторюваності в мистецтві слова, оперуючи поняттями “цикл”, “мандрівні сюжети”, “наслідування творче” (на мій погляд, підрозділ з такою назвою один із найцікавіших і найінформативніших у монографії). Розглядаючи мімесис, З. Пахолок апелює до постмодерного дискурсу, у якому співіснують і популяризуються рітейки, рімейки, серії, спіралі, саги, сиквели, ремікси, кавер-версії, і наводить численні їх приклади, а також трактує епігонство як наслідування із втратою самобутності письма (206), плагіат як наслідування чужого тексту без вказівки на автора (208), симулякр. Ґрунтовно проаналізовано феномен ритму, його осмислення в естетиці й теорії літературі, а також запропоновано аналіз поетичного і прозового тексту, ритму й повторення в їх діалектичній єдності. Варто наголосити й на проблемі чужого мовлення, яку детально розглядає авторка в контексті перекладознавства.

Якщо третій розділ монографії (“Нормативно-системний аспект дослідження категорії повторюваності”) суто мовознавчий і містить характеристику повторів на різних рівнях мови (фонетичному, словотвірному, лексичному, морфологічному, синтаксичному), яка спирається на відомості з понад п'ятдесяти мов (від азербайджанської до японської із залученням бенгалі, вальбірї, маорї, сомалї, пенджабі, хінді тощо), то четвертий розділ “Категорія повторюваності у вимірі мовленнєвого функціонування” знову порушує літературознавчу проблематику, зокрема, у ньому йдеться про місце повторюваності в літературному дискурсі. Також проаналізовано повтор як стилістичну фігуру всеохопно — і у

фольклорі, й у літературних текстах (прозових і поетичних). З. Пахолок демонструє функціональність приспіву, рефрену, паралелізму, ретардації в народнопоетичній творчості, а також роль епаналепсиса, анафори, епіфори, симплоки, анадиплосиса, просаподосиса, дисонансу, асонансів, алітерацій, звуконаслідування в художньому мовленні, звертається й до образних повторів мотивів, ситуацій, підкреслюючи їх зображально-виражальні, стилістично-семантичні можливості впливу на читача. Водночас авторка монографії слушно наголошує на тому, що ці різновиди повтору сприяють звуковій, експресивно-емоційній, семантичній організації мовлення, часто виконують роль композиційного прийому, який виокремлює найважливіше у структурі тексту, посилює, змінює й нарощує зміст. Також варто зауважити, що дослідниця не обійшла увагою актуальні проблеми сучасного розмовного мовлення, зокрема побутування слів-паразитів, кліше, ключових слів як високочастотних одиниць тексту. Закінчується розділ важливими міркуваннями про принципи підходу до асоціативного дослідження повторюваності, про повтори як засіб створення національно-мовних картин світу, як чинник психології впливу. Таким чином, і за змістом, і за структурою твориться широка й системна картина функціонування повторів у мові й мовленні.

Особливо варто відзначити кілька присутніх моментів, які характеризують стиль викладу З. Пахолок, її наукову ретельність, сумлінність, бажання чітко й логічно обсервувати об'єкт і предмет дослідження. По-перше, це принципи побудови розділів і підрозділів. Звернімось до одного з них — “Симулякр — свідоме наслідування фантазму”. Спочатку пояснюється сутність терміна в дискурсі постмодернізму, далі подано інформацію про його використання і тлумачення такими філософами, як Ж. Батаї, Ж. Дельоз, Ж. Бодрійяр, наведено приклади (або авторські, або запозичені з літератури щодо цього питання), закінчується підрозділ короткими й чіткими висновками (213-217). Так досягається своєрідна

каталогізація численних і мовознавчих, і літературознавчих понять, а їх у монографії — велика кількість.

По-друге, книжка містить численні таблиці, які також можна трактувати як своєрідні проміжні висновки авторки до окремих положень, які вона науково обґрунтовує та узагальнює. Скажімо, рис. 4. 1 (461) “Писемне мовлення. Повторюваність усвідомлена. Поетичний текст” або рис. 3. 1 (335) “Змістова характеристика редуплікації”.

По-третє, монографія завершується коротким словником термінів із проблематики повторюваності, списком літератури, який розгалужено на три гілки: використані літературні й фольклорні джерела, словники та енциклопедії, наукова література, що також засвідчує ретельність дослідниці, її відповідальність за кожне слово й думку.

Окремо варто сказати про ілюстративний матеріал (якщо мати на увазі повтор як художній засіб), точніше, про предмет дослідження (з погляду лінгвістичного). Монографія вщерть сповнена надзвичайно різноплановими й ретельно відібраними фактами з різних видів мистецтва й людської діяльності. Так, на с. 212-213 (підрозділ про плагіат) мовиться про міжнародний скандал у фінській авіакомпанії, пов’язаний із картиною Марії Приймаченко “Щур у дорозі”, а також наведено метафору, навіяну А. Мойсієнку поетичним натхненням (вірш “Перед картиною Левітана”):

Золотистим плагіатом
Постала перед моїми очима
Цьогорічна осінь.

Для ілюстрації гри повторами в загадках авторка звертається до книжки К. Чуковського (згадано загадку:

“Марьюшка, Марусенька, Машенька
и Манечка

Захотели сладкого сахарного пряничка.
Бабушка по улице старенькая шла,
Девочкам по денежке бабушка дала:
Марьюшке — копейчку,
Марусеньке — копейчку,
Машеньке — копейчку,
Манечке — копейчку, —

Вот такая добрая бабушка была!”, —
яку Н. Кир’ян переклала українською
так:

“Наталка і Наталя, Наталочка і Наточка
Захотіли нині скуштувати пряничка.
Бабусенька старенька вулицею йшла,
Дівчаткам по копійчці бабусенька дала.
Наталці — копійчку,
Наталі — копійчку,
Наталочці — копійчку
І Наточці — копійчку, —
Ось яка хороша бабусенька була!”,
с. 512-513).

Загалом помітно, що дитяча тема надзвичайно цікавить З. Пахолок, до неї вона звертається не один раз — і коли пише про наслідування як етап розвитку дитини, і про повтори в дитячій літературі.

Предметом докладного вивчення в монографії стала поезія Анатолія Мойсієнка. Приклади з його творів, як і з численних інших фольклорних, класичної і сучасної літератури, — чудовий ілюстративний матеріал для тих, хто вивчає літературознавство. До того ж дослідниця не просто перелічує цілі періоди творів, цитат, а й указує на їх функціональність у тексті, тим самим проникаючи в секрети майстерності художника слова.

Як і будь-яке пошукове й оригінальне дослідження, монографія З. Пахолок наштовхує на роздуми, накреслює наступні вектори поглиблення досліджуваної проблематики, зокрема у сфері літературознавства. Найперше, запропонована авторкою метода опису, класифікації й функціональності повторів може бути доповнена новими прикладами, скажімо, репертуар української літератури можливо розширити щодо побутування в ній діалогів і трилогій (не лише згадані тексти О. Гончара “Таврія” і “Перекоп”, М. Стельмаха “Хліб і сіль”, “Кров людська — не водиця”, “Велика рідня”, а й В. Міняйла, В. Земляка, У. Самчука, Є. Гуцала), міркування про ключові слова в окремому художньому тексті доповнити творами Ліни Костенко, наприклад, уже хрестоматійними рядками з поезії “Осіній день, осінній день, осінній!”, “Пісеньки з варіаціями”, у яких для створення художнього ефекту майстерно використано чи не всі різновиди повторів.

Певним дисонансом у такій висококваліфікованій праці стало

визначення лейтмотиву у “Вишневих усмішках сільських” (499-504) Остапа Вишні, потрактованого з посиланням на думку дослідників української радянської літератури. Відтак фаховий мовознавчий аналіз повтору на рівні мотиву орнаментується думками про “художнє відкриття села 20-х років”, про оптимістичний лейтмотив цього циклу, який полягає у вірі в людину, у впевненості, що “село вийде з темряви, заживе новим життям”. Безперечно, сьогодні “сільські” усмішки Остапа Вишні вимагають нової інтерпретації. І підходи до неї, скажімо, уже визначені М. Наєнком у книжці “Художня література України. Від міфів до модерної реальності” (К., 2012), який слушно зазначає: “Публікував веселі усмішки (запропонована самим автором назва фейлетонного жанру) переважно про село, про його недоладності і водночас — про наближення його ренесансності, про Антееву силу його (“Село згадує”, “Дід Матвій” та ін.). У сільському середовищі Остап Вишня відчув основні поклади іронічної ментальності народу і намагався проникнути в найпотаємніші глибини його. Траплялися при цьому збої: проникало в усмішки дрібнотем’я, одноманітною видавалась сміхова палітра” (891). Знаменно, що, аналізуючи “сільські” усмішки гумориста, М. Наєнко радянські порядки називає “новими”, беручи це слово в лапки.

Надзвичайно великий і різноманітний досліджуваний матеріал узагальнено у висновках, які, на мій погляд, є взірцевими: тут і сутність авторської наукової концепції, її новизна, і методологія дослідження (“...проблема відображення відношень повторюваності мовними засобами розглядається із урахуванням філософського, когнітивного і лінгвістичного аспектів”, с. 545; додамо — задіяно досягнення сучасної

психолінгвістики й лінгвокультурології), і перспективи наукового пошуку. Чи не вперше довелося ознайомитися з монографією, в якій особа дослідника “розкривається” саме у висновках — з певною самоіронією: “...ми відшукували суголосних авторів, зважували кожне слово, працюючи досить повільно. Врешті-решт, зрозуміли, що не все з нашого задуму вдалося втілити, оскільки дослідження тривало **лише** двадцять років” (547). Водночас авторку цієї оригінальної праці характеризують і численні епіграфи, які вона так ретельно й сумлінно дібрала: її сумніви (Гастон Башляр: “Достатньо нам почати говорити про об’єкт — і ми вже вважаємо себе об’єктивними”), бажання логічно вибудувати концепцію праці й так само струнко подати її (Норберт Вінер: “У цьому світі наш перший обов’язок полягає у тому, щоб влаштувати довільні острівці порядку і системи”), захоплення предметом дослідження, без чого, безумовно, не можна було б реалізувати такий грандіозний задум (Сьорен К’єркеґор: “Повторення — сама дійсність, повторення — смисл існування. Хто хоче повторення, той дозрів духовно”). Цю інтертекстуальну мозаїку (а згадано лише її невелику частину) завершує епіграф до передмови, який ніби окреслює коло, знову стверджуючи ті сумніви, які ніколи не покидають справжнього дослідника, навіть тоді, коли працю завершено (Ю. Сорокін: “Дослідницькі зусилля — це пошук смислу не тільки для інших, а і для себе, а також і розуміння того, що цей смисл неповний, уривчастий і завжди спірний”).

Насправді Зінаїда Пахолок збагатила науковий український простір фундаментальною працею, теоретично переконливою, ілюстративно багатою, адресованою не лише мовознавцям, а й літературознавцям.

*Ніна Бернадська
м. Київ*

Отримано 22 квітня 2014 р.